

Bartłomiej M. Wołyniec
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
ORCID: 0000-0002-0373-7070

Związki biskupa krakowskiego Marcina Szyszkowskiego ze Spytkowicami

Badania nad dziejami Spytkowic jako wsi leżącej w granicach dawnego księstwa zatorskiego, choć sięgają połowy XIX w.¹, to uległy intensyfikacji dopiero w przeciągu ostatnich kilku lat. Wciąż jednak nie pozwalają one ukazać historii miejscowości w ujęciu monograficznym. W dość przypadkowy bowiem sposób – jak miało to miejsce w drugiej połowie XIX w. – badania w tym zakresie prowadzone były także w latach 20. i 30. XX w. oraz w okresie powojennym². W efekcie w dość mocno rozproszonej literaturze można odnaleźć jedynie szereg różnego rodzaju pobocznych informacji, które – choć mogłyby stanowić interesującą podstawę narracji historycznej – to jednak nie zostały w pełni wykorzystane przez badaczy. Wszelako warto wspomnieć, iż w pierwszym dziesięcioleciu obecnego wieku dziejami Spytkowic zainteresowali się Krzysztof Rafał Prokop³, Paweł Mostowik⁴, Przemysław Stanko⁵ oraz Janusz

¹ Warto wymienić m.in.: J. Łepkowski, *Przegląd zabytków przeszłości okolic Krakowa*, Warszawa 1863, s. 150-151; J.N. Gątkowski, *Rys dziejów księstwa oświęcimskiego i zatorskiego*, Lwów 1867, s. 46, 92; I. Rychlik, *Księstwo oświęcimskie i zatorskie*, w: *Sprawozdanie dyrekcji c.k. gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1889*, Tarnów 1889, s. 6, 13, 17, 25-26, 38; B. Marczewski, *Powiat wadowicki pod względem geograficznym, statystycznym i historycznym*, Kraków 1897, s. 116, 160, 191, 215; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 11, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1890, s. 151-152.

² W tym kontekście warto zwrócić uwagę m.in. na: R. Grodecki, *Dzieje polityczne Śląska do roku 1290*, w: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 1, red. S. Kutrzeba, Kraków 1933, s. 208; J. Putek, *O zbrojniczych zamkach, heretyckich zborach i oświęcimskiej Jerozolimie. Szkice z dziejów pogranicza śląsko-polskiego*, seria: „Biblioteka Kresów Śląskich”, t. 1, Kraków 1938, s. 58-60, 64; J. Stanek, *Z dziejów ziemi oświęcimskiej*, Kraków 1959, s. 19, 24, 31, 49, 68, 149, 278; A. Siemionow, *Ziemia wadowicka. Monografia turystyczno-krajoznawcza*, Wadowice 1984, s. 329-330; A. Nowakowski, *Dzieje ustroju i prawa księstw Oświęcimskiego i Zatorskiego*, seria: „Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego”, t. 363, Białystok 1988, s. 47, 130, 133, 159 (przyp. 189).

³ K.R. Prokop, *Księstwa oświęcimskie i zatorskie wobec Korony Polskiej w latach 1438-1513. Dzieje polityczne*, seria: „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego / Polska Akademia Umiejętności”, t. 97, Kraków 2002, s. 299-305.

⁴ P. Mostowik, *Z dziejów Księstwa Oświęcimskiego i Zatorskiego XII-XVI w.*, Toruń 2005, s. 188-190.

⁵ P. Stańko, *Dzieje wsi i parafii Spytkowice koło Zatora do końca XVI wieku*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2007, nr 13, s. 19-54.

Nowak⁶. W 2000 r. ukazała się ponadto praca zbiorowa poświęcona jubileuszowi 800-lecia Spytkowic, w której znalazło się kilka cennych artykułów⁷, wśród nich zaś dwa teksty Mostowika – pierwszy jest poświęcony dziejom Spytkowic do 1513 r.⁸, drugi zaś opisuje właścicieli Spytkowic w okresie od XV do XX w.⁹ I choć w dużej mierze nie są to prace wyczerpujące tytułowe zagadnienia, to jednak z powodzeniem mogą posłużyć kolejnym badaczom za punkt wyjścia do monograficznego opracowania dziejów Spytkowic. W analogiczny sposób należy traktować artykuły ukazujące się w niniejszym czasopiśmie, z których – w kontekście poniższych rozważań – na szczególną uwagę zasługują dwa teksty: Karoliny Janik, poświęcony dziejom spytkowickiego kompleksu pałacowo-parkowego¹⁰, oraz Krzysztofa Saferny, dotyczący obecności miejscowości w rejestrach podatkowych z przełomu wieków XVI i XVII¹¹.

Osobną kategorię stanowią prace bezpośrednio poświęcone spytkowickiemu założeniu rezydencjonalnemu, którego dzieje w zasadniczej mierze opisane zostały w różnego rodzaju katalogach i leksykonach¹², a także w wydawnictwach popularnych dotyczących małopolskiego budownictwa obronnego i rezydencjonalnego¹³. Warto tutaj wspomnieć także o publikacjach prezentujących wyniki badań archeologicznych¹⁴, jak i przywołanych powyżej tekstach autorstwa: Janusza Nowaka i Rafała Nestorowa, które dotyczą XVIII-wiecznych dziejów spytkowickiej rezydencji, a także Karoliny Janik, który w dużej mierze zbiera, syntetyzuje, a miejscami uzupełnia dotychczas znane z literatury informacje.

Niniejszy artykuł w pewnym stopniu wypełnienia zatem lukę, która powstała pomiędzy tekstem autorstwa Stanki, opisującym dzieje Spytkowic do początku XVI w., a tekstem Nowaka, który – jak zostało wspomniane – poświęcony został XVIII-wiecznej historii pałacu, w szerszym zaś kontekście także dziejom miejscowości. Rodzina Szyszkowskich h. Ostoja, której działalność

⁶ J. Nowak, *Dobra i zamek w Spytkowicach za czasów Sieniawskich i Czartoryskich (1704-1782)*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2009, nr 15, s. 93-134. W niniejszym kontekście należy zwrócić uwagę także na prace poświęcone Elżbiecie z Lubomirskich Sieniawskiej, w tym przede wszystkim: R. Nestorow, *Pro domo et nomine suo. Fundacje i inicjatywy artystyczne Adama Mikołaja i Elżbiety Sieniawskich*, Warszawa 2016, s. 50, 122, 189-191, 206.

⁷ *800 lat Spytkowic. Księga Jubileuszowa*, red. J. Warzecha, J. Fabin, P. Mostowik, Ząbki 2000.

⁸ P. Mostowik, *Dawne Spytkowice (do 1513 r.)*, w: *800 lat Spytkowic...*, s. 15-32.

⁹ Idem, *Właściciele Spytkowic*, w: *800 lat Spytkowic...*, s. 33-39.

¹⁰ K. Janik, *Pełna Spytkowic – kompleks pałacowo-parkowy*, „Rocznik Spytkowicki” 2023, nr 2, s. 48-68.

¹¹ K. Saferna, *Spytkowice w rejestrach podatkowych z drugiej połowy XVI i początku XVII wieku*, „Rocznik Spytkowicki” 2023, nr 2, s. 89-114.

¹² *Województwo krakowskie*, z. 14: *Powiat wadowicki*, seria: „Katalog Zabytków Sztuki w Polsce”, t. 1, red. J. Szablowski, Warszawa 1953, s. 43-44; J. Marszałek, *Katalog grodzisk i zamczysk w Karpatach*, Warszawa 1993, s. 205-206; *Leksykon zamków w Polsce*, red. L. Kajzer, Warszawa 2003.

¹³ M.in.: M. Porębski, *Budownictwo obronne i rezydencjonalne powiatu wadowickiego. Katalog*, Kalwaria Zebrzydowska 2009, s. 99-100.

¹⁴ A. Żaki, *Prace archeologiczne na terenie dworu obronnego w Spytkowicach (pow. wadowicki)*, „Sprawozdania Archeologiczne” 1961, nr 12, s. 81-88.

w niniejszym artykule stanowi oś narracji, zapisała się bowiem w XVII-wiecznej historii Spytkowic, o czym można przeczytać m.in. w cytowanej powyżej literaturze. Do tej pory nie powstał jednak tekst, którego autor podjąłby próbę opracowania zagadnienia dotyczącego związków, jakie łączyły rodzinę Szyszkowskich ze Spytkowicami. Niniejszy artykuł zmienia to, aczkolwiek tylko w pewnym stopniu. Poprzez bezpośrednie odwołanie do biskupa krakowskiego Marcina stanowi on bowiem jedynie element w zarysowanym powyżej problemie badawczym¹⁵. Kompleksowe opracowanie tego tematu będzie możliwe dopiero po wnikliwej kwerendzie archiwalnej, która – już na wstępnym etapie – przyniosła nader interesujące rezultaty, wychodzące jednak poza zakres tematyki niniejszego tekstu.

Właściciele Spytkowic do połowy XVII w.

Początki Spytkowic niewątpliwie sięgają przełomu XII i XIII w. Niewykluczane, że już wówczas istniał tutaj niewielki gródek, bowiem w 1229 r. Henryk Brodaty zwołał do Spytkowic wiec możnych ziemi krakowskiej, podczas którego został pojmany przez Konrada Mazowieckiego. W 1274 r. ziemie położone między Skawą a Skawinką, w tym także Spytkowice, zostały odstąpione przez Bolesława Wstydliwego księciu opolskiemu Władysławowi i od tej też pory stanowiły część dzielnicy śląskiej. W wyniku kolejnych podziałów dynastycznych Spytkowice dość szybko znalazły się w granicach księstwa raciborskiego (1281/1282), kolejno zaś cieszyńskiego (1290/1291), a w drugim dziesięcioleciu XIV w. weszły w skład księstwa oświęcimskiego. Do kolejnych zmian doszło w 1445 r., gdy powstało nowe księstwo – zatorskie, w granicach którego znalazły się wówczas Spytkowice, stanowiące od tej pory część domeny książęcej. U schyłku stulecia miejscowość stała się však własnością rodziny Myszkowskich h. Jastrzębiec, która do księstwa zatorskiego przybyła – zdaniem Stanki – z nieodległej ziemi siewierskiej¹⁶. W tym właśnie czasie z inicjatywy wojewody łączyckiego i kasztelana sądeckiego Piotra (ok. 1450-1505) wzniesiona została najprawdopodobniej pierwsza obronna rezydencja, którą odziedziczyli po nim kolejno: syn Wawrzyniec (ok. 1486-1546) oraz wnuk Mikołaj (ok. 1511-1557), który umierając w 1557 r., pozostawił cały majątek swoim dwóm córkom – Barbarze Zborowskiej i Zofii Maciejowskiej¹⁷.

¹⁵ Krótko na temat pałacu w Spytkowicach jako własności rodziny Szyszkowskich pisał już autor niniejszego tekstu: B.M. Wołyniec, *Marcin Szyszkowski jako biskup krakowski. Biskup – senator – fundator*, Kraków 2024.

¹⁶ P. Stanko, *Dzieje wsi i parafii...*, s. 21-22, 25, 33-35. Warto w tym kontekście zauważyć, że Helena Polackówna zauważyła, iż w ziemi siewierskiej zamieszkiwała co prawda rodzina Myszkowskich, ale pieczętująca się herbem Pilawa. Zob. H. Polackówna, *Szlachta na Siewierzu biskupim w latach 1442-1790*, seria: „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, t. 4/2, Lwów 1913, s. 22.

¹⁷ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1858, s. 170. Zob. także: P. Mostowik, *Właściciele...*, s. 33-35.

W drugim dziesięcioleciu XVII w. Spytkowice przeszły na własność Stanisława Lubomirskiego (1583-1649), który w 1622 r. sprzedał zamek wraz z wsiami Okleśna, Strażypole, Mirowiec oraz Brodla staroście lelowskiemu Marcinowi Szyszkowskiemu (zm. ok. 1656)¹⁸. Informację tę należy ze wszelkich miar podkreślić, w literaturze bowiem można odnaleźć pogląd, że dobra te zakupił od Lubomirskiego stryj i imiennik starosty – biskup krakowski Marcin Szyszkowski (1554-1630), co jednak nie jest potwierdzone w źródłach. Owa pomyłka wynikała być może z faktu, że także hierarcha zapisał się w dziejach miejscowości, przy czym potwierdzające to wzmianki źródłowe są niezwykle lakoniczne.

W 1631 r. zamek wraz z przynależnościami odkupił od swojego brata ówczesny opat czerwński Mikołaj Szyszkowski (1590-1643)¹⁹, który w rok później odsprzedał połowę majątności Krakowskiej Kapituły Katedralnej²⁰. W podobny sposób postąpił on – ale już jako biskup-nominat warmiński – w 1633 r., kiedy to odsprzedał korporacji drugą część dóbr spytkowickich²¹.

Ich Mości Kapituła Krakowska kupiwszy cum pacto retroemendi majątność spytkowską w województwie krakowskim, częścią w powiecie krakowskim, częścią w xięstwie zatorskim leżącą, to jest wieś Spytkowice z zamkiem murewanym i dwiema folwarkami – górnym i dolnym, wieś Okleśna z folwarkiem i papiernią, Strażypole alias Mirowiec z folwarkiem, Brodla z folwarkiem, ze wszystkimi pożytkami i przyległościami i przewozem, mytem, stawami et aquarum ductibus et fossatis i wszelakimi przyległościami do tej majątności z dawna należącemi i świeżo przyczynionemi, tak jako zapis kupna tej majątności w grodzie krakowskim uczyniony szerzej obmawia [...] pomienionemu Jego Mości Xiędzu Mikołajowi Szyszkowskiemu, nominatowi warmińskiemu obyczajem arendy do trzech lat po sobie nierozzerwanie idących [...] puszczaają i terazniejszym contractem pomienioną arendę warują i utwierdzają²².

Dobra, które Mikołaj odsprzedał Kapitułce, zostały mu zatem przez nią wydierżawione na okres trzech lat. Niemniej wygasająca w 1635 r. umowa została przedłużona na kolejne trzy²³, po czym sytuacja powtórzyła się w sposób analogiczny także w kolejnych latach, tak iż dawny właściciel dóbr spytkowickich dzierżawił je od Kapituły aż do swojej śmierci w 1643 r. W tym też roku majątność kupił od Kapituły jej dawny właściciel – starosta lelowski Marcin Szyszkowski, który rok później sprzedał ją jednak Łukaszowi z Bnina Opalińskiemu

¹⁸ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: ANK), Archiwum Potockich z Krzeszowic, sygn. 125, k. 5-13v.

¹⁹ Ibidem, k. 17-21.

²⁰ Ibidem, k. 25-27v, 29-33v, 37-37v.

²¹ Ibidem, k. 41-43, 45-49, 53-53v, 57-59, 61-64v.

²² Ibidem, k. 57.

²³ Ibidem, k. 65-69v, 73-75v, 77-77v.

(1612-1662)²⁴. Tym samym dobra spytkowickie pozostawały w zarządzie rodziny Szyszkowskich w latach 1622-1644, a więc przez nieco ponad 20 lat.

Zamek w Spytkowicach w latach 20. XVII w.

Zamek spytkowicki jako murowane założenie obronno-rezydencjonalne został po raz pierwszy wspomniany w dokumencie z 1543 r., w którym to określony został jako *castrum seu fortalitium*²⁵. Wydaje się, iż w tym właśnie czasie powstał jednotraktowy, trójosiowy pałac z dwiema kondygnacjami naziemnymi oraz piwnicą. O dokonanej wówczas przebudowie świadczy m.in. renesansowy portal, który zachował się do dziś w jednym z pomieszczeń parteru, jak i fragment nadproża z herbem i inskrypcją odwołującą się do Wawrzyńca Myszkowskiego²⁶. Kolejne przekształcenia architektoniczne miały miejsce w pierwszej połowie XVII w., kiedy właścicielem dóbr spytkowickich stał się starosta lełowski Marcin Szyszkowski²⁷. W tym też czasie budynek nabrał cech nowożytnej rezydencji, która w zasadniczej mierze przetrwała w swojej formie do dziś. Powstały wówczas pałac składał się z trzech skrzydeł otaczających prostokątny, otwarty ku parkowi i stawom dziedziniec. Skrzydło frontowe rozplanowane na rzucie prostokąta flankowały w narożach kwadratowe baszty, które najprawdopodobniej stanowiły pozostałość budowli z wieku XV²⁸.

Brak dostatecznej liczby źródeł pisanych dotyczących przeprowadzonej wówczas inwestycji nie pozwala zarówno na precyzyjne odtworzenie XVII-wiecznego układu przestrzennego, jak i na ustalenie dokładnego udziału starosty w tym dość rozległym i kosztownym przedsięwzięciu²⁹. Zawarte w literaturze opinie należy ponadto skonfrontować z zachowanymi do dziś śladami dokonanej wówczas przebudowy, przede wszystkim zaś z herbami, jakie zostały umieszczone w portalach i obramieniach okien. I choć nie cała ozdobna kamieniarka przetrwała do naszych czasów, to w jej zachowanych partiach ewidentnie można dostrzec umieszczony w kartuszu herb Szyszkowskich – Ostoję, którą wieńczy biskupia infula. Tym samym nie można zgodzić się z opinią Mostowika, który w przywoływanym tutaj po wielokroć artykule stwierdził, że dowodem na prace budowlane przeprowadzone z inicjatywy starosty lełowskiego „jest występujący powszechnie w zamku herb rodowy Szyszkowskich – Ostoja, ryty

²⁴ Ibidem, k. 81, 83-87, 93, 95-95v.

²⁵ *Leksykon zamków...*, s. 464; M. Porębski, *Budownictwo obronne...*, s. 99.

²⁶ K. Janik, *Perła Spytkowic...*, s. 56.

²⁷ P. Mostowik, *Właściciele Spytkowic...*, s. 36; J. Marszałek, *Katalog grodzisk...*, s. 205-206; M. Porębski, *Budownictwo obronne...*, s. 99-100.

²⁸ *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 3, z. 3, oprac. W. Bukowski et al., Kraków 2000, s. 670-675; *Leksykon zamków...*, s. 464; P. Mostowik, *Właściciele Spytkowic...*, s. 36; M. Porębski, *Budownictwo obronne...*, s. 99-100; M. Kornecki, *Zamki i dwory obronne ziemi krakowskiej*, Kraków 1966, s. 43.

²⁹ P. Mostowik, *Właściciele Spytkowic...*, s. 36.

bez biskupiej infuły”³⁰. Podobnie rzecz się ma z artykułem Janik, która pisząc o przebudowie zamku dokonanej przez starostę lelowskiego, stwierdziła z kolei, że potwierdzeniem zrealizowanej z jego inicjatywy inwestycji jest zachowany „w wejściu na klatkę schodową, w głównej sieni [...] portal z herbem Szyszkowskich Ostoja, a nad nim – infuła biskupia”³¹.

Biskup krakowski Marcin Szyszkowski – przedstawienie postaci³²

Marcin Szyszkowski, przyszły biskup krakowski, urodził się w 1554 r. w podkalskiej wsi Skarszewek. Był jednym spośród pięciorga dzieci Bartłomieja i Anny ze Skarszewskich. Wydaje się, że niebawem po śmierci ojca (ok. 1568 r.) trafił na dwór ówczesnego biskupa płockiego Piotra Myszkowskiego, w którego bliskim otoczeniu przebywali wówczas wujowie Marcina – kanonicy płoccy Marcin i Stanisław, którzy najprawdopodobniej przejęli opiekę nad siostrzeńcem. Zapewne w 1575 r. Szyszkowski rozpoczął naukę w kolegium jezuickim w Pułtusk, po czym przeniósł się do Krakowa, gdzie przez kolejny rok pobierał nauki pod kierunkiem jednego z profesorów uniwersyteckich. Zgromadzona przez lata wiedza oraz erudycja sprawiły, iż z inicjatywy przeniesionego na biskupstwo krakowskie Myszkowskiego został wysłany do Rzymu, gdzie w latach 1579-1584 zgłębiał tajniki retoryki i teologii, po czym przez kolejne dwa lata kontynuował naukę w Bolonii.

Trwający ok. pięciu lat pobyt Szyszkowskiego w Rzeczypospolitej (1587-1591) przerwała śmierć biskupa Myszkowskiego. Po stracie protektora, którego przez wiele lat był zaufanym kanclerzem, Szyszkowski ponownie wyruszył do Italii. W 1592 r. immatrykulował się na uniwersytecie w Padwie, gdzie w 1594 r. uzyskał doktorat obojga praw. Nie od razu jednak wrócił do kraju, przez pewien bowiem czas podróżował jeszcze po Italii. Wśród miejsc, do których wówczas dotarł, należy wymienić Rzym, gdzie – jak można przypuszczać – odwiedził swoich dawnych przyjaciół. Jesienią tego roku był już jednak w Krakowie, podejmując obowiązki tak w Kapitułe Katedralnej, jak i w kurii biskupiej.

Pierwszym beneficjum, które Szyszkowski objął w posiadanie, było probostwo w Jaworznie, w ówczesnym dekanacie nowogórskim. Wszedł w jego posiadanie jeszcze jako kleryk niższych święceń w dniu 23 grudnia 1577 r. i dzierżył je przez niemal cztery kolejne lata, zrezygnował bowiem z niego w dniu

³⁰ Ibidem, s. 36.

³¹ K. Janik, *Perła Spytkowic...*, s. 57.

³² Niniejszy fragment został opracowany na podstawie: B.M. Wołyniec, *Marcin Szyszkowski jako biskup krakowski...* Zob. także: A. Biedrzycka, R. Kawecki, *Szyszkowski Marcin h. Ostoja*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 50, red. A. Romanowski, Warszawa-Kraków 2014-2015, s. 392-406; T. Graff, *Szyszkowski Marcin*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 19, red. E. Gigilewicz, Lublin 2013, s. 239; A. Kopiczko, *Szyszkowski Marcin*, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1996, s. 249; E. Ozorowski, *Szyszkowski Marcin*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1983, s. 296-298.

11 sierpnia 1581 r. W następnych latach objął szereg kolejnych godności, wśród których należy wymienić: archidiaconat zawichojski, kanonikat krakowski, prepozyturę iłżecką, kustodię sandomierską, kanonikat warmiński oraz kilka innych pomniejszych beneficjów: probostwa w Jastrzębiu i Zawichoście oraz altarię Wniebowzięcia NMP w kościele parafialnym pw. św. Piotra w Sandomierzu.

W dniu 7 czerwca 1603 r. Szyszkowski został wyniesiony przez papieża Klemensa VIII do godności koadiutora przy biskupie łuckim Stanisławie Gomołińskim, otrzymawszy uprzednio stolicę tytularną Chrystopolis w Grecji. Papież udzielił mu też dyspensy na zatrzymanie dotychczas posiadanych beneficjów: kanonii krakowskiej, archidiaconii zawichojskiej, kustodii sandomierskiej oraz prepozytury iłżeckiej. Udane poselstwo do Pragi i Grazu, które Szyszkowski odprawił wraz z marszałkiem wielkim koronnym Zygmuntem Myszkowskim, sprawiło, że w 1606 r. Zygmunt III Waza zaproponował mu objęcie rządów w diecezji płockiej, która wakowała po przejściu biskupa Wojciecha Baranowskiego do Włocławka. Odpowiednią bullę w tej sprawie papież Paweł V wystawił w dniu 18 lipca 1607 r., co pozwoliło nominatowi jeszcze w tym samym roku objąć rządy w nowej diecezji. Nie trwały one jednak zbyt długo, gdyż po niespełna dziewięciu latach Szyszkowski został mianowany następcą biskupa krakowskiego Piotra Tylickiego, który zmarł 13 lipca 1616 r.

Swoje rządy w diecezji krakowskiej biskup Szyszkowski sprawował z wielką gorliwością, wprowadzając reformy Sobory Trydenckiego, sprowadzając nowe zakony oraz fundując nowe klasztory. W 1617 r. wydał Indeks Ksiąg Zakazanych oraz zarządził wizytację całej podległej sobie diecezji. W 1621 r. zwołał synod diecezjalny, którego celem było ostateczne wprowadzenie zarządzeń Soboru Trydenckiego oraz usunięcie wszelkiego rodzaju nadużyć i niedociągnięć, które wykazane zostały podczas wizytacji. W 1625 r. przesłał do Rzymu relację *ad limina*, w której pisał m.in. o odzyskanych dla kultu katolickiego świątyniach protestanckich, jak i dbałości o dobra stołu biskupiego, w tym o zamki w Iłży, Bodzentynie i Lipowcu. Zmarł w dniu 30 kwietnia 1630 r., po 14 latach pasterzowania diecezji krakowskiej.

Spytkowice a biskup krakowski Marcin Szyszkowski

Zgodnie z informacjami, które można odnaleźć w literaturze, bp Szyszkowski zasadniczo nie był ze Spytkowicami związany, choć – jak było to wspomniane – niekiedy był mylony ze swoim imiennikiem i bratankiem – starostą lewowskim. Źródła mają jednak tę specyficzną cechę, że niekiedy potwierdzają od dawna obecne w literaturze przypuszczenia, innym zaś razem – gdy pojawiają się źródła do tej pory nieznane – mogą wywrócić ustalony od lat dyskurs naukowy. W pewnym stopniu jest tak w tym właśnie przypadku, jedno bowiem – nieznane do tej pory – źródło, a właściwie pochodzące z niego zdanie, może

w pewnym stopniu zmienić narrację w kwestii roli, jaką biskup Szyszkowski odegrał w dziejach Spytkowic.

W przechowywanym w zbiorze rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej woluminie o sygnaturze BJ 1170 znajduje się list biskupa Szyszkowskiego do nieznanego nam dziś adresata, którym być może był kasztelan krakowski Jerzy Zbaraski, przy czym nie ma co do tego pewności. List napisany został w Olesznie w dniu 17 października 1628 r. i dotyczy szeregu różnego rodzaju spraw, tak politycznych, jak i prywatnych, w tym relacji, jakie łączyły nadawcę i adresata. Z treści listu można ponadto wywnioskować, iż stanowi on odpowiedź na szereg pytań i problemów, które pojawiły się – w nieznanym nam dziś – uprzednim liście adresata. Biskup Szyszkowski sugeruje bowiem, że jego korespondent zwrócił się do niego z prośbą o pożyczkę, której ten jednak nie był w stanie mu udzielić, sam bowiem cierpiał na brak środków finansowych wynikający z prowadzonych wówczas przez siebie przedsięwzięć budowlanych. W konsekwencji biskup Szyszkowski stwierdził w swoim liście, iż nie jest w stanie spełnić prośby adresata, gdyż „zaciągnąwszy się [...] na murowanie zameczku w Spytkowicach” nie posiadał odpowiedniej ilości pieniędzy³³.

Przywołany list, a właściwie jego krótki fragment, stanowi źródłowe potwierdzenie podjętych przez biskupa Szyszkowskiego przedsięwzięć budowlanych, które hierarcha relizował na zamku w Spytkowicach. Niestety jest to – jak do tej pory – jedyna wzmianka, która o tym wspomina, przez co nie można określić skali dokonanej wówczas przebudowy. Niemniej stanowi ona bardzo ważny i istotny element w niezwykle skomplikowanej układance historycznej, w której biskup Szyszkowski, choć był obecny, to jednak spychany był na nieco dalszy plan, oddając miejsce – niekoniecznie słusznie – staroście lelowskiemu, swojemu bratankowi i imiennikowi. Wynikało to w głównej mierze z analizy przywołanych powyżej źródeł, która pozwoliła stwierdzić, że w latach 1622-1631 dobra spytkowickie należały do starosty lelowskiego. W szeregu dokumentów z Archiwum Potockich z Krzeszowic próżno bowiem szukać jakiegokolwiek aktu pozwalającego stwierdzić, że Spytkowice kiedykolwiek należały do biskupa krakowskiego. Tym samym pochodzący z 1628 r. list biskupa Szyszkowskiego stanowi pewnego rodzaju zagadkę, która – na obecnym etapie badań – nie została jeszcze rozwiązana. Warto wszak zaznaczyć, iż nie jest to jedyne źródło, które wspomina o związkach hierarchii ze Spytkowicami.

Niewątpliwie najważniejszym źródłem, do którego musi sięgnąć każdy historyk zajmujący się szeroko pojętą działalnością biskupów, zarówno duszpasterską, jak i administracyjną i sądowniczą, są *acta episcopalia*, czyli akta czynności biskupich. W Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie przechowywany jest dziś komplet tego rodzaju ksiąg, obejmujący okres od połowy XV do

³³ Biblioteka Jagiellońska (dalej: BJ), rkps 1170, k. 41-43, M. Szyszkowski do NN, Oleszno, 17 października 1628 r., .

końca XVIII w., wśród nich zaś cztery tomy odnoszące się do działalności biskupa Marcina Szyszkowskiego. Ich analiza pozwala stwierdzić nie tylko, jakimi sprawami zajmował się w danym czasie hierarcha, ale także w jakich miejscowościach przebywał. W przypadku biskupa Szyszkowskiego były to w zasadniczej mierze Kraków oraz centra poszczególnych kluczy dóbr biskupich: Kielce, Iłża, Bodzentyn oraz Sławków. Sporadycznie można odnaleźć wpisy dokonane także w innych miejscowościach, jak Lublin czy Warszawa, przy czym związane one były z wyjazdami biskupa na obrady Trybunału Koronnego lub sejm walny. Pewnego rodzaju ciekawostką są natomiast dwa ok. miesięczne pobyty Szyszkowskiego w Spytkowicach. Pierwszy miał miejsce w okresie od 10 lipca do 8 sierpnia 1624 r., drugi zaś od 9 czerwca do 9 lipca 1625 r.³⁴ Tym samym dwa lata z rządu, w dość podobnym okresie hierarcha przebywał w miejscowości, która nigdy nie była w jakikolwiek sposób związana z dobrami biskupów krakowskich. Zasadne wydaje się zatem postawienie pytań o cel przyjazdu do Spytkowic oraz o miejsce, w którym Szyszkowski zamieszkał. O ile odpowiedź na to drugie wydaje się dość prosta: zatmieszkał w pałacu należącym do swojego bratanka, o tyle cel przyjazdu biskupa pozostaje póki co nieodgadniony. Nie precyzują go zarówno wpisy *in acta episcopalia*, jak i listy, które Szyszkowski wysyłał ze Spytkowic. Te ostatnie jednak – w kontekście niniejszego artykułu – stanowią wszak potwierdzenie pobytu hierarchy w dobrach spytkowickich. Tym samym warto się im nieco bliżej przyjrzeć.

Listy biskupa Szyszkowskiego stanowią dość obszerny, ale niestety rozporozszony materiał źródłowy. Przechowywane są w kilku instytucjach archiwalnych, w ramach których nie stanowią jednak spójnej jednostki archiwalnej, ale rozrzucone są po kilku różnych zespołach. Niemniej z punktu widzenia niniejszego artykułu w sposób szczególny warto zwrócić uwagę na korespondencję Szyszkowskiego przechowywaną w Bibliotece Jagiellońskiej oraz w Archiwum Narodowym w Krakowie. W pierwszej z wymienionych instytucji znajdują się cztery listy, które Szyszkowski wysłał ze Spytkowic. Ich adresatem był ówczesny rektor Uniwersytetu Krakowskiego Jakub Najmanowicz, którego – w okresie sporu uczelni z jezuitami – biskup zapewniał o swoim poparciu³⁵. Wszystkie cztery listy pochodzą z czerwca 1625 r. i potwierdzają – odnotowaną w aktach biskupich – obecność Szyszkowskiego w Spytkowicach. Z kolei w Archiwum Narodowym w Krakowie, w stanowiących część Archiwum Sanguszków tzw. Tekach Arabskich, znajdują się dwa listy, które bp Szyszkowski wysłał ze Spytkowic do Janusza Zasławskiego. Pierwszy z nich został datowany w dniu 2 sierpnia

³⁴ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Acta Episcopalia, nr 43, k. 116v-143, 330v-361.

³⁵ BJ, rkps 227, k. 365, M. Szyszkowski do J. Najmanowicza, Spytkowice, 16 czerwca 1625 r.; k. 304, M. Szyszkowski do J. Najmanowicza, Spytkowice, 18 czerwca 1625 r.; k. 302, M. Szyszkowski do J. Najmanowicza, Spytkowice, 20 czerwca 1625 r.; k. 298, M. Szyszkowski do J. Najmanowicza, Spytkowice, 29 czerwca 1625 r.

1624 r.³⁶, drugi zaś 30 czerwca 1625 r.³⁷ Także i w tym przypadku potwierdzają one wpisy dokonane w księgach akt czynności biskupich. Niemniej – jak zostało to wspomniane powyżej – w ich treści nie można odnaleźć informacji, które tłumaczyłyby cel dwóch ok. miesięcznych pobytów Szyszkowskiego w Spytkowicach. Być może odpowiedź na to pytanie znajduje się w innych, dotąd nieanalizowanych w tym kontekście materiałach źródłowych.

Tabela. 1. Listy bp. Marcina Szyszkowskiego pisane w Spytkowicach (w układzie chronologicznym)

Data	Adresat	Źródło
2 sierpnia 1624 r.	Janusz Zasławski	ANK, A. Sang., T. Arab. 206/7
16 czerwca 1625 r.	Jakub Najmanowicz	BJ, rkps 227, k. 365
18 czerwca 1625 r.	Jakub Najmanowicz	BJ, rkps 227, k. 304
20 czerwca 1625 r.	Jakub Najmanowicz	BJ, rkps 227, k. 302
29 czerwca 1625 r.	Jakub Najmanowicz	BJ, rkps 227, k. 298
30 czerwca 1625 r.	Janusz Zasławski	ANK, A. Sang., T. Arab. 206/7

Źródło: opracownie własne.

Zakończenie

Mimo iż badania nad dziejami Spytkowic zostały zapoczątkowane już w połowie XIX w., to wciąż jednak pojawia się szereg pytań, które stawiane są chociażby w kwestii przechodzenia tutejszych dóbr ziemskich pomiędzy ich kolejnymi właścicielami. W pełni na to pytanie nie odpowiada także i autor niniejszego artykułu, jego celem było bowiem jedynie zasygnalizowanie problemu badawczego związanego z obecnością w Spytkowicach przedstawicieli rodziny Szyszkowskich, nie tylko wzmiankowanych już w literaturze: starosty lelewskiego Marcina i biskupa warmińskiego Mikołaja, ale przede wszystkim biskupa krakowskiego Marcina, który – jak wynika z analizy nieznanych dotąd źródeł – był inicjatorem przebudowy spytkowickiego zamku.

Analiza zaprezentowanych źródeł pozwala stwierdzić, że relacje, jakie łączyły tego biskupa krakowskiego z miejscowością, były dość silne, przebywał on bowiem w Spytkowicach dwukrotnie, za każdym razem przez okres ok. jednego miesiąca. Prowadził stąd korespondencję, a także zajmował się sprawami diecezji, wystawiając szereg różnego rodzaju dokumentów oraz załatwiając sprawy zarówno o charakterze duszpasterskim, jak administracyjnym i sądowniczym.

³⁶ ANK, Archiwum Sanguszków, Teki Arabskie, teka nr 206/7, M. Szyszkowski do J. Zasławskiego, Spytkowice, 2 sierpnia 1624 r.

³⁷ Ibidem, M. Szyszkowski do J. Zasławskiego, Spytkowice, 30 czerwca 1625 r.

Tym samym zarysowany w niniejszym artykule dość ciekawy wątek, jakim są związki biskupa Marcina Szyszkowskiego ze Spytkowicami, czeka na rozwinięcie. Być może w najbliższym czasie uda się znaleźć odpowiedź na pytanie o cel pobytów hierarchy w Spytkowicach, jak i zakres przeprowadzonych w zamku prac budowlanych, których był głównym inicjatorem.

Bibliografia

Źródła:

Archiwum Narodowe w Krakowie:

Archiwum Potockich z Krzeszowic, sygn. 125.

Archiwum Sanguszków, Teki Arabskie, teka nr 206/7.

Biblioteka Jagiellońska:

Rkps 1170.

Rkps 227.

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie:

Acta Episcopalia, nr 43.

Opracowania:

Biedrzycka A., Kawecki R., *Szyszkowski Marcin h. Ostoja*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 50, red. A. Romanowski, Warszawa–Kraków 2014-2015.

Gątkowski J.N., *Rys dziejów księstwa oświęcimskiego i zatorskiego*, Lwów 1867.

Graff T., *Szyszkowski Marcin*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 19, red. E. Gigilewicz, Lublin 2013.

Grodecki R., *Dzieje polityczne Śląska do roku 1290*, w: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 1, red. S. Kutrzeba, Kraków 1933.

Janik K., *Perła Spytkowic – kompleks pałacowo-parkowy*, „Rocznik Spytkowicki” 2023, nr 2.

Kopiczko A., *Szyszkowski Marcin*, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, red. J. Guzowski, Olsztyn 1996.

Kornecki A., *Zamki i dwory obronne ziemi krakowskiej*, Kraków 1966.

Leksykon zamków w Polsce, red. L. Kajzer, Warszawa 2003.

Łepkowski J., *Przegląd zabytków przeszłości okolic Krakowa*, Warszawa 1863.

Marczewski B., *Powiat wadowicki pod względem geograficznym, statystycznym i historycznym*, Kraków 1897.

Marszałek J., *Katalog grodzisk i zamczysk w Karpatach*, Warszawa 1993.

Mostowik P., *Dawne Spytkowice (do 1513 r.)*, w: *800 lat Spytkowic. Księga Jubileuszowa*, red. J. Warzecha, J. Fabin, P. Mostowik, Ząbki 2000.

Mostowik P., *Właściciele Spytkowic*, w: *800 lat Spytkowic. Księga Jubileuszowa*, red. J. Warzecha, J. Fabin, P. Mostowik, Ząbki 2000.

Mostowik P., *Z dziejów Księstwa Oświęcimskiego i Zatorskiego XII-XVI w.*, Toruń 2005.

Nestorow R., *Pro domo et nomine suo. Fundacje i inicjatywy artystyczne Adama Mikołaja i Elżbiety Sieniawskich*, Warszawa 2016.

- Nowak J., *Dobra i zamek w Spytkowicach za czasów Sieniawskich i Czartoryskich (1704-1782)*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2009, nr 15.
- Nowakowski A., *Dzieje ustroju i prawa księstw Oświęcimskiego i Zatorskiego*, seria: „Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego”, t. 363, Białystok 1988.
- 800 lat Spytkowic. *Księga Jubileuszowa*, red. J. Warzecha, J. Fabin, P. Mostowik, Ząbki 2000.
- Ozorowski E., Szyszkowski Marcin, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1983.
- Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, seria: „Biblioteka Polska”, Kraków 1858.
- Polaczkońska H., *Szlachta na Siewierzu biskupim w latach 1442-1790*, seria: „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, t. 4/2, Lwów 1913.
- Porębski M., *Budownictwo obronne i rezydencjonalne powiatu wadowickiego. Katalog*, Kalwaria Zebrzydowska 2009.
- Prokop K.R., *Księstwa oświęcimskie i zatorskie wobec Korony Polskiej w latach 1438-1513. Dzieje polityczne*, seria: „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego / Polska Akademia Umiejętności”, t. 97, Kraków 2002.
- Putek J., *O zbójnickich zamkach, heretyckich zborach i oświęcimskiej Jerozolimie. Szkice z dziejów pogranicza śląsko-polskiego*, seria: „Biblioteka Kresów Śląskich”, t. 1, Kraków 1938.
- Rychlik I., *Księstwo oświęcimskie i zatorskie*, w: *Sprawozdanie dyrekcji c.k. gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1889*, Tarnów 1889.
- Saferna K., *Spytkowice w rejestrach podatkowych z drugiej połowy XVI i początku XVII wieku*, „Rocznik Spytkowicki” 2023, nr 2.
- Siemionow A., *Ziemia wadowicka. Monografia turystyczno-krajoznawcza*, Wadowice 1984.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 11, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1890.
- Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 3, z. 3, oprac. W. Bukowski et al., Kraków 2000.
- Stanek J., *Z dziejów ziemi oświęcimskiej*, Kraków 1959.
- Stanko P., *Dzieje wsi i parafii Spytkowice koło Zatora do końca XVI wieku*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2007, nr 13.
- Województwo krakowskie*, z. 14: *Powiat wadowicki*, seria: „Katalog Zabytków Sztuki w Polsce”, t. 1, red. J. Szablowski, Warszawa 1953.
- Wołyniec B.M., *Marcin Szyszkowski jako biskup krakowski. Biskup – senator – fundator*, Kraków 2024, <https://doi.org/10.12797/9788383680286>.
- Żaki A., *Prace archeologiczne na terenie dworu obronnego w Spytkowicach (pow. wadowicki)*, „Sprawozdania Archeologiczne” 1961, nr 12.

Abstract**Relationship of the Bishop of Kraków Marcin Szyszkowski (1616-1630)
with Spytkowice**

Spytkowice is a small village located on the historical border of Małopolska (Lesser Poland) and Silesia, which contributed to its turbulent, but at the same time extremely interesting history. Among the many threads that associate with the village, a special place was occupied by the owners of Spytkowice, and thus the location of the village in the structure of noble and magnate landed estates. The Myszkowski, Lubomirski and Szyszkowski families are just three of the many families who made Spytkowice their property. This article is devoted to the last of the above-mentioned, or rather a specific representative of it – the Bishop of Kraków, Marcin Szyszkowski, who – as the sources show – was associated with the village in the 1620s.

Keywords: Spytkowice, Marcin Szyszkowski, Szyszkowski family, bishop of Kraków, 17th century

Bartłomiej M. Wołyniec – dr, historyk epoki nowożytnej. Absolwent studiów historycznych w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie oraz studiów doktoranckich w dyscyplinie historia na tamtejszym Wydziale Historycznym. Od 2020 r. związany z Instytutem Historii Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Zajmuje się dziejami Kościoła w okresie nowożytnym, ze szczególnym uwzględnieniem działalności biskupów krakowskich, oraz naukami pomocniczymi historii. Członek Polskiego Towarzystwa Heraldycznego oraz sekretarz redakcji czasopisma „Folia Historica Cracoviensia”.